

Geachte dames en heren,

In deze inleiding wil ik met u nadenken over de vraag hoe de VGVZ en de HBO-opleidingen theologie elkaar kunnen ondersteunen in de borging van de kwaliteit van de geestelijke verzorging in de zich wijzigende context van onderwijs en werkveld.

Ik ga er daarbij vanuit dat de brede contextveranderingen omtrent de plaats, inhoud en vormgeving van geloof en religie in Nederland, zoals onder andere beschreven in het WRR-rapport 'Geloven in het publieke domein' uit 2006, voor de komende jaren in grote lijnen gelijk zullen blijven: traditionele vormen van geloof en geïnstitutionaliseerde uitingsvormen worden ook in de komende jaren minder dominant, moderne vormen van religiositeit en spiritualiteit alsmede de behoefte daaraan, zullen de komende jaren toenemen. Ik meen in het besluit van uw vereniging om te gaan zoeken naar een vorm van kwaliteitsborging voor de 'ongebonden spirituelen' ondersteuning te vinden voor deze verwachtingen.

Binnen deze brede contextveranderingen spelen nog een aantal meer specifieke veranderingen die de vraag wettigen en toespitsen, als ook een antwoord vergen. Deze veranderingen betreffen:

- de wijziging van het stelsel van diploma's in het hoger onderwijs: de invoering van de bachelor-master-structuur;
- de opkomst van de theologische opleidingen binnen het HBO: Godsdienst-pastoraal werk naast de godsdienstleraar 2^e en 1^e graad, en de verhoudingen tussen HBO en WO;
- de toename van niet-academisch opgeleide theologen in de praktijk van de geestelijke verzorging in instellingen: de kwestie van kwaliteitsborging en beroepsverdringing;
- de inhoud en kwaliteit van HBO-afgestudeerden in relatie tot de uitoefening van een functie als geestelijk verzorger
- de vraag naar de positionering van de VGVZ in dit geheel en de invloed die de VGVZ daarbij kan uitoefenen om de uiteindelijke taakstelling te realiseren: het bieden van goede begeleiding aan mensen bij de zingeving aan hun bestaan en de advisering daaromtrent in zorgverlening en beleidsvorming (Beroepsstandaard, 2002:8).

Ik heb de inleiding als volgt opgebouwd:

Allereerst vertel ik wat over het domein van het hoger onderwijs en de plaats van de theologische opleidingen daarbinnen.

Daarna zoom ik in op de vernieuwing van de opleiding godsdienstleraar 1^e graad naar 'Master of Education in Theology' en de consequenties die dit voor de toelating tot de VGVZ en het beroepsregister kan hebben.

Als derde en meest uitgebreide deel komen de opleidingen Godsdienst-pastoraal werk en Godsdienstleraar 2^e graad aan de orde, waarbij ik met name zal focussen op de opleidingscompetenties GPW.

Als vierde en laatste wil ik het besprokene betrekken op de vraag naar de toekomst en de rol die de VGVZ daarin kan spelen als het gaat om kwaliteitsborging en inhoudelijke versterking van de HBO-opleidingen.

Mijn perspectief is dat van het HBO en zoals ieder perspectief betekent dat een zekere vertekening van de rijke werkelijkheid. Maar ik vertrouw er op dat mijn geachte mede-inleider, professor Denaux, u zal voorzien van andere perspectieven, waardoor u een gewogen positie zult kunnen innemen ten aanzien van de hierboven aangeduide kwesties.

Hoger onderwijs in Nederland

Het hoger onderwijs in Nederland is verdeeld in twee hoofdstromingen:

1. het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek, uitgevoerd vanuit de universiteiten;
2. het hoger beroepsonderwijs, uitgevoerd door de hogescholen.

Traditioneel hadden de hogescholen een onderwijstaak, onderzoek en dienstverlening aan het bedrijfsleven vond nauwelijks plaats. De opleiding van beroepsbeoefenaren, meestal semi-professionals, stond centraal.

De universiteiten hadden naast onderwijs tot taak om wetenschappelijk onderzoek uit te voeren en het werkveld, het bedrijfsleven en de overheid in voorkomende gevallen te ondersteunen bij de toepassing van dit onderzoek voor product- en beleidsontwikkeling.

In Europees verband werd aan het einde van de twintigste eeuw besloten om de verschillende vormen van hoger onderwijs dusdanig op elkaar af te stemmen dat het voor hoger opgeleiden mogelijk werd om gemakkelijk buiten het eigen land maar binnen de Europese Unie aan het werk te komen. Daarom werd besloten tot de vormgeving van een Europese onderwijsruimte, waarin de verschillende soorten onderwijs met elkaar vergelijkbaar gemaakt zouden worden. Dit vereiste een stelsel waarin verschillende niveaus van onderwijs gedefinieerd werd en een stelsel waarin de borging van deze niveaus mogelijk werd gemaakt.

Het eerste stelsel werd uitgewerkt voor ons onderwerp in de invoering van de zogenaamde bachelor-master-structuur in het hoger onderwijs, het tweede stelsel in de invoering van een systeem van accreditatie van onderwijsinstellingen op basis van een gedefinieerde standaard: de Dublin-descriptoren.

De binaire structuur van hoger onderwijs, zoals onder andere in Nederland, Duitsland, Oostenrijk en nog enkele andere landen bestond, werd niet afgeschaft, maar voor beide onderwijsvormen werd dezelfde graad-toekenning ingevoerd.

Bij de invoering van het Ba-Ma-structuur, zoals deze genoemd werd, werden de oude doctoraal-diploma's van universiteiten vervangen door een master-grad diploma. De diploma's van de initiële opleidingen van de hogescholen werden vervangen door bachelor-grad diploma's.

Deze invoering betekende echter twee dingen: de universiteiten werden verplicht om voorafgaand aan de uitreiking van een master-grad eerst een bachelor-grad uit te reiken en de hogescholen werden verplicht hun post-initiële, 'voortgezette' of 'eerste graads' opleidingen om te vormen tot opleidingen die een master-grad mochten uitreiken.

De duur van de bachelor-opleidingen op universiteiten is daarbij in Nederland op drie jaar of 180 European Credits, gesteld, die van de hogescholen op vier jaar of 240 European Credits. De duur van de master-opleidingen op universiteiten kan variëren van 1 tot 3 jaar, 60 – 180 EC, afhankelijk van de zwaarte van de opleiding. De duur van master-opleidingen op hogescholen is in ieder geval 1 jaar, 60 EC, maar kan eventueel langer worden gesteld door het College van Bestuur.

In Nederland is momenteel sprake van één systeem van graadverlening, waarbij formeel aan de graad niet gezien kan worden of deze aan een universiteit of hogeschool is behaald. Toevoegingen als 'arts' of 'science' om te onderscheiden tussen hogeschool en universiteit zijn niet ingevoerd, daar deze toevoegingen verschillend gebruikt worden in de diverse landen.

De borging van het niveau is gesteld door middel van een kwaliteitsstandaard, de Dublin-descriptoren, en een kwaliteitssysteem, de accreditatie.

De Dublin-descriptoren geven aan wat het niveau is van een bachelor-grad, een master-grad, een doctor-grad. De descriptoren voor bachelor en master-graden handelen over 'kennis en inzicht', 'toepassing van kennis en inzicht', 'oordeelsvorming o.b.v. onderzoek', 'communicatie' en 'leervaardigheden'. In grote lijnen zijn de verschillen tussen de bachelor en de master-grad aan te duiden als: toename van complexiteit van de kennis en vaardigheden en toename van de complexiteit van vraagstukken waarmee de afgestudeerde wordt geconfronteerd.

De uitwerking daarvan, de oriëntatie, verschilt echter tussen WO en HBO. In de uitwerking naar oriëntatie heeft het kwaliteit borgend orgaan, de NVAO, waarover straks wat meer, een belangrijke rol gespeeld.

Voor het HBO geldt dat de descriptoren ingevuld worden in samenspraak en overeenstemming met het werkveld en de beroepsprofielen, waarbij de oriëntatie gericht is op het oplossen van in de praktijk optredende problemen, dan wel verbetering van de praktijk van handelen.

Voor het WO geldt dat de descriptoren ingevuld worden in samenspraak en overeenstemming met de eisen van de wetenschappelijke discipline en het internationale debat daarbinnen, dan wel met de eisen van het beroepenveld waarvoor wordt opgeleid. De oriëntatie daarbij is gericht op het oplossen van wetenschappelijke vraagstukken, theorievorming en het oplossen van complexe praktijkvraagstukken binnen de academische beroepen.

De NVAO is in Nederland aangewezen als het kwaliteit borgend orgaan. Iedere opleiding dient een keer per zeven jaar zich te laten onderzoeken door een daartoe gemachtigd Visiterende en Beoordelende Instelling (VBI) op basis van een zelfevaluatie waarin de Dublin-descriptoren voor het kader zorgen. De VBI's brengen over hun onderzoek een rapportage uit aan de instelling, die daarmee naar de NVAO kan gaan om de opleiding voor accreditatie voor te dragen. Na een positief besluit van de NVAO is de instelling gerechtigd om diploma's af te geven met een formele bachelor- of master-grad.

Iedere universiteit of hogeschool die een bachelor- of master-grad verleent dient op het diploma te vermelden of en tot wanneer de accreditatie van de NVAO is verkregen.

Wat betekent dit alles nu voor u?

1. U krijgt als theologen te maken met twee soorten bachelor-afgestudeerden: WO-ers en HBO-ers. Daar de WO-bachelor-uitgang ook, conform de wet, een civiele uitgang moet hebben, ligt het in de verwachting dat universiteiten uitstroomroutes zullen ontwerpen die op een of andere wijze toeleiden naar beroepspraktijken waarin deze theologisch geschoolden actief kunnen zijn. Te denken valt aan kerkelijk werk, jeugdwerk, maar dus ook aan geestelijke verzorging.
2. De nominale studieduur van bachelor-afgestudeerden van WO en HBO is gelijk: $VWO + WO = 6 + 3 = 9$ jaar, $HAVO + HBO = 5 + 4 = 9$ jaar. Daarbij hebben de HBO-ers dan het voordeel dat ze (meestal) ongeveer een jaar praktijkervaring hebben opgedaan in een beroepssituatie.
3. Op theologische faculteiten (of vergelijkbaar) worden verschillende soorten master-trajecten ontworpen, variërend van 1-jarige trajecten die een vorm van specialisatie naar een beroepsrichting aanbieden, tot 3-jarige trajecten die toeleiden naar het ambt van predikant of vergelijkbaar. In welke mate dit zal leiden tot andersoortige uitstromers die zich gaan melden als geestelijk verzorger zal moeten blijken, professor Denaux kan daar mogelijk meer over vertellen.

Al met al is het opleidingsveld dus nog al in beweging, met allerlei consequenties voor de positionering van en toelating tot het beroep van geestelijk verzorger.

Het HBO en de theologische opleidingen daarbinnen

Het HBO is veruit de grootste opleider binnen het hoger onderwijs, met een veelheid van opleidingstrajecten en een veelheid van domeinen waarin die trajecten geclusterd zijn.

De opleidingstrajecten kunnen niet zomaar door een hogeschool worden vastgesteld. Wil een opleiding ingeschreven kunnen worden in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO) dan dient zij onder andere te beschikken over een door het toekomstig beroepsveld gevalideerd opleidingsprofiel.

Deze validatie vereist:

- dat er sprake is van een opleiding die aansluit bij een beroepssituatie waarin de opgeleide aan het werk kan;
- dat er voldoende onderscheidende kennis en vaardigheden zijn om een eigenstandige opleiding te vormen;
- dat er een beroepsperspectief is voor afgestudeerden;
- dat er sprake is van zogenaamde macro-doelmatigheid, dat wil zeggen: dat ieder van de opleidingen in principe financieel gezond kan functioneren op een voldoende kwaliteitsniveau.

De theologische opleidingen vallen in het HBO onder twee domeinen. De opleiding Godsdienst-pastoraal werk (GPW) valt onder het domein van de Hogere Sociaal-Agogische Opleidingen (HSAO), de opleidingen godsdienstleraar (B-GL en M-GL) vallen of onder het Hoger Pedagogisch Onderwijs of onder HSAO, afhankelijk van hun geschiedenis en organisatorische positie binnen de hogeschool. Ongeacht de positie van godsdienstlerarenopleidingen binnen de HBO-structuur, dienen zij te voldoen aan de landelijk vastgestelde opleidingseisen. Deze eisen betreffen de theologische, sociaal-wetenschappelijke en (vak)didaktische kennis, vaardigheden en attitudes in samenhang met elkaar, de zogenaamde opleidingscompetenties.

Daarbij geldt voor zowel de GPW-ers als de GL-ers, dat zij niet slechts dienen te voldoen aan de eigen opleidingscompetenties, maar ook onderhavig zijn aan de algemene competentie-eisen die binnen het domein gelden.

Daar de GPW-ers vallen onder het domein HSAO dienen zij te voldoen aan de eisen van het eigen opleidingsprofiel 'Een professional met diepgang' en aan het domeinprofiel 'Vele takken één stam', een vooral sociaal-agogisch geformuleerd profiel.

Daar de GL-ers vallen onder de lerarenopleidingen, dienen zij te voldoen aan de eisen van het eigen opleidingsprofiel en aan de eisen die in algemene zin gesteld worden aan leraren voortgezet onderwijs. Voor deze groep wordt momenteel een kennisbasis vastgesteld, met een specifieke invulling voor de leraren godsdienst – levensbeschouwing, een kennisbasis die ook landelijk getoetst zal gaan worden. De kennisbasis voor de bachelor-opleiding is gereed, die voor de master-opleiding in ontwerp.

Wat betekent dit voor u als VGVZ?

1. Iedere afgestudeerde GPW-er en B-GL-er beheerst de competenties zoals die zijn vastgelegd in het domeinprofiel en het opleidingsprofiel. De borging daarvan wordt gecontroleerd via het accreditatiestelsel en voor de GL-ers door de in te voeren landelijke toetsing van de kennisbasis. Er is in principe een gegarandeerde kwaliteit van afgestudeerden.

2. Daar de opleidingsprofielen worden vastgesteld in nauw overleg met het beroepsveld van werkgevers, werknemers en beroepsverenigingen, is er inhoudelijk een sterke borging van het opleidingsprofiel en betrokkenheid op de toekomstige beroepsuitoefening. Het werkveld stuurt mee.

Na u met bovenstaande hopelijk een indruk te hebben gegeven van de kaart van het speelveld in hoger onderwijsland en het HBO in het bijzonder, kunnen we nu meer in detail ons richten op de master-opleiding godsdienstleraar.

Master-graad en eerste graad

In onderscheid tot de directe omzetting van de doctoraal-graad naar de master-graad zoals dat op de universiteiten heeft plaatsgevonden, is er bij de hogescholen geen sprake geweest van een automatische omzetting van de voortgezette of eerste graad-opleidingen naar opleidingen die een master-graad mogen uitreiken.

Dit had te maken met de sterkere bekwaamheid die master-ge диплоmeerden dienen te bezitten betreffende het gebruik en doen van onderzoek. Onderzoek was soms wel als onderwerp aanwezig in de oude voortgezette opleidingen, maar niet altijd en in ieder geval niet uitgebreid.

Vanuit de Dublin-descriptoren is onderzoek doen, al of niet in samenwerking met anderen en/of onder leiding van anderen, een vereiste voor het behalen van een graad.

Dat betekende dat alle oude opleidingen hun curriculum hebben moeten aanpassen en voordragen voor accreditatie. De hogescholen die een master-graad toekennen zijn ondertussen allemaal geaccrediteerd.

Waar staat nu zo'n HBO-master-graad voor? Anders gezegd: hoe komt de HBO-oriëntatie naar voren in deze master-opleidingen, wanneer die naar hetzelfde niveau toeleiden als de universiteiten?

Recent heeft het Landelijk Overleg Masteropleidingen binnen de sector HSAO daarover een notitie vastgesteld, die door het Sectoraal Advies College HSAO is overgenomen als position-paper.

In deze position-paper worden drie elementen genoemd die de eigenheid van de HBO-master aanduiden: de omgang met kennis, de omgang met innovatie en de omgang met beleid en beleidsuitvoering.

Het aspect kennis verwijst naar het vermogen praktijktheoretische en wetenschappelijke kennis met elkaar te verbinden, op dusdanige wijze dat handelingsverlegenheid en impasses in het praktijkwerk worden verminderd of opgelost.

Vanuit de praktijk gezien gaat het dan om ordenen en systematiseren van de daar aanwezige kennis, vanuit de wetenschap gezien gaat het om heuristisch benutten van wetenschappelijke inzichten. Studenten worden daarin bijgestaan door lectoren, die sinds enkele jaren zijn aangesteld als leiders van de onderzoeksprogramma's aan hogescholen.

Het aspect innovatief vermogen verwijst naar de bekwaamheid om nieuwe handelingsprotocollen te ontwerpen en voor de praktijk te valideren. Het gaat om in samenwerking met lectoren ontwikkelen en bruikbaar maken van nieuwe kennis uit praktijk en wetenschap ten behoeve van de beroepspraktijk. Verschillende vormen van onderzoek komen hierbij aan de orde.

Het aspect beleid en beleidsuitvoering uit zich in het vermogen op meerdere velden te kunnen opereren (beleidsvoorbereiding en –implementatie, ondersteuning van de uitvoering, onderzoek(advisering) en meerdere perspectieven aan elkaar te kunnen verbinden (een managementperspectief, een professioneel perspectief, een beleidsperspectief etc).

De HBO-master is daarmee een senior aanspreekpunt voor uitvoerders, managers en collega's uit andere disciplines, die zowel uitvoerend, als onderzoekend, als ontwikkelend actief kan zijn.

In vergelijking met de oude 1^e graad opleiding heeft de nieuwe master-graad in het HBO daarmee twee sterke kanten: onderzoek en managementvaardigheden zijn systematisch onderdeel geworden van de opleiding, naast de verdieping van de vakinhoudelijke kennis en vaardigheden.

De master-afgestudeerde is een specialist op het vakgebied, een senior collega voor de bachelor-opgeleiden, een adviseur voor het management, een onderzoeker en onderzoeksbegeleider ten behoeve van de verbetering van de praktijk.

De master-afgestudeerde werkt daarbij steeds in vraagstukken waar hermeneutiek ('hoe begrijpen we deze situatie') en normativiteit ('wat is goed handelen in deze situatie') elkaar raken.

Wat betekent dit voor de VGVZ?

1. Gezien de vergelijkbaarheid en verdiepte inhoud van de master-opleiding; de borging van niveau en kwaliteit door het accreditatiestelsel; de eigenheid van de praktijkoriëntatie en –ervaring; daarbij rekenend dat de 'oude' 1^e graad-opleiding eigenlijk ook niet een directe beroepsvoorbereiding voor de geestelijke verzorging was;
2. Ligt het naar mijn mening voor de hand dat de VGVZ de nieuwe HBO-master-opgeleiden toelaat tot de vereniging en het register, net als de VGVZ eerder de 1^e graad opgeleiden toeliet.
3. Volg in feite het overheidsbeleid hieromtrent en neem verantwoordelijkheid om mee te denken in de vormgeving van een uitstrooprofiel geestelijke verzorging binnen de master-opleidingen godsdienstleraar.

Aan dat laatste zit een wat lastige kant in verband met de accreditatie-eisen, geestelijk verzorger is immers toch nog wel wat anders dan leraar-zijn, maar in overleg tussen opleidingen, VGVZ en andere branchepartners, moet er in het gesprek met de overheid ruimte te vinden zijn.

De HBO-bachelor en de geestelijke verzorging: de opleiding GPW

Aan de orde van behandeling is dan nu het vraagstuk van de HBO-bachelor Godsdienst-pastoraal werk en de relatie tot de geestelijke verzorging als beroep en functie en de positie van de VGVZ daarbij.

In het Landelijk Overleg Opleidingen Theologie constateren we dat HBO-bachelor-opgeleiden, met name de GPW-ers daarin, aanstellingen krijgen als geestelijk verzorger in allerlei instellingen. Echter binnen de VGVZ en het beroepsregister is voor hen tot nu toe geen ruimte om zich aan te melden daar de academische standaard als toelatingscriterium wordt gehanteerd en (traditioneel) HBO-opgeleiden niet aan deze standaard voldoen (VGVZ-Cahier 2: 14).

De vraag is nu of dit terecht is

- a. gezien de ontwikkelingen in het onderwijs, waarover hierboven een en ander is gezegd;
- b. vanuit de aard en inhoud van HBO-bachelor-opgeleiden, in het bijzonder GPW-ers;
- c. vanuit de wens tot borging van de kwaliteit van de geestelijke verzorging.

In het vervolg wil ik daarover een en ander opmerken, waarbij ik me dus alleen richt op de kwestie van de professionaliteit en niet op die van de ambtelijke binding (VGVZ-Cahier 2: 14,15; VGVZ-Cahier 4).

Ik beperk me verder tot de opleiding GPW, met waar dienstig een uitstapje naar de opleiding B-GL. Dit daar de opleiding GPW het meest toerust voor de geestelijke verzorging, maar ontwikkelingen binnen de B-GL doorwerken naar de opleiding GPW in verband met de nauwe verbondenheid tussen beide opleidingen.

De positie van de opleiding in het domein HSAO

Eerder hebben we gezien dat GPW een opleiding is binnen het domein HSAO. De kenmerken van het domein en de domeincompetenties gelden daarmee ook voor GPW.

In het domein HSAO zijn de volgende opleidingen ondergebracht: maatschappelijk werk en dienstverlening, sociaal-pedagogische hulpverlening, culturele en maatschappelijke vorming, pedagogiek, godsdienst-pastoraal werk, creatieve therapie.

De domeincompetenties richten zich op hulpverlening en ondersteuning in het menselijk functioneren tussen existentiële en zinvragen enerzijds en deelnemen aan de samenleving anderzijds. Het domein heeft overlap met het domein Verpleging en Verzorging (VTES, 2008).

De domeincompetenties zijn geordend in drie taakgebieden:

Taakgebied 1: uitvoering in complexe situaties(de vakmatige taken):

- verkennen, analyseren, definiëren
- sociaal-agogisch handelen engere zin;

Taakgebied 2: werken in/vanuit arbeidsorganisaties(de organisatorische en bedrijfsmatige taken):

- werken in en vanuit een bedrijf of organisatie, waaronder ondernemend handelen, kwaliteitszorg, samenwerking in netwerken en met vrijwilligers;

Taakgebied 3: professionaliteit en professionalisering (de professionaliseringstaken):

- persoon als instrument
- onderzoek en innovatie ontwikkelen
- leren/leervaardigheden

Om aan deze domeincompetenties te kunnen voldoen beschikt de bachelor-afgestudeerde in ieder geval over kennis uit de systeemtheorie, agogiek, biologie / geneeskunde / gezondheidskunde, psychologie / psychiatrie, (ortho)pedagogiek / socialisatietheorie, sociologie, levensbeschouwing / ethiek / filosofie, culturele antropologie, maatschappijleer en recht, kunsttheorie

Behalve aan de eisen van het domein moeten afgestudeerden ook voldoen aan de eisen van HBO-beleidsagenda 'Kwaliteit als opdracht' (HBO-raad, 2009).

In deze agenda wordt als eis aan iedere afgestudeerde gesteld:

- Beschikken over een gedegen theoretische basis;
- Beschikken over onderzoekend vermogen om bij te kunnen dragen aan de ontwikkeling van het beroep;
- Beschikken over professioneel vakmanschap;
- Kunnen hanteren van de beroepsethiek en maatschappelijke oriëntatie die past bij een verantwoordelijke professional.

Dit alles is verdisconteerd in de opleidingscompetenties GPW 'Een professional met diepgang' (LOO-GPW, 2006) en de (concept) herziene versie 'Een professional met diepgang Competenties voor de HBO-theoloog' (LOO-GPW, 2010) (beide afgekort PmD).

Waar gaat het dan om bij de opleiding tot GPW-er?

PmD (2010) omschrijft de missie als volgt:

De Hbo-theoloog ondersteunt individu, groep of samenleving in het omgaan met religieuze, levensbeschouwelijke en existentiële vragen en stimuleert bij hen aandacht voor zingevingsvragen als dimensie van het leven. Hij doet dat met kennis van de religieuze of levensbeschouwelijke traditie die hij representeert en/of vanuit de eigen identiteit. Dat kan zijn in de vorm van pastorale zorg, intern of extern gerichte verkondiging, diaconaat of educatie, en ook door middel van religieuze vieringen en rituelen.

Deze missie is dus breder geformuleerd dan de geestelijke verzorging als functie, daar GPW-ers ook actief zijn in kerken in bijvoorbeeld gemeenteopbouw, jeugdwerk, catechese en dergelijke.

Bij de uitvoering van de missie gaat het volgens de opleidingscompetenties om 'religieus-agogisch handelen', een term die bij mijn weten niet eerder als zodanig is gehanteerd, maar die probeert recht te doen aan de diversiteit van de levensbeschouwelijke oriëntaties die zich in het LOO vertegenwoordigd weten. Waarbij overigens van humanistische zijde enige aanmerkingen kwamen op het begrip 'religieus'.

Het begrip 'agogisch' wordt dan als volgt toegelicht:

“... interventies, begeleiding etc. hebben tot doel datgene te realiseren dat binnen de gegeven religieuze context leidt tot optimale voltooiing van mens en wereld. Die religieuze context kleurt ook de inter-subjectieve en dialogische relaties tussen professional en pastorant / hulpvrager / betrokkene. De interventie van de professional is erop gericht dat de betrokken individuen zelf, samen met anderen, hun situatie zien,

verhelderen en, waar gewenst, veranderen in het licht van hun religieuze opvattingen, binnen de kaders van hun eigen situatie en de gegeven mogelijkheden.” (PmD, 2010: 14).

Discussie is daarbij gevoerd over het begrip ‘voltooiing’ in relatie tot het begrip ‘presentie’ dat later in het document naar voren komt bij de uitwerking van de agogische competentie (PmD, 2010: 18).

Het gaat immers niet altijd om ‘voltooiing’ van handelen leert de praktijk en waarvoor recent opnieuw aandacht is gevraagd in de theorievorming rond ‘presentie’ zoals gedaan door Baart. De toevoegingen in de omschrijving ‘optimaal’ en ‘waar gewenst veranderen’ en ‘gegeven mogelijkheden’ beogen ruimte te laten voor present-zijn, zonder het gevaar te lopen te snel ‘presentie’ als oplossing voor professionele handelingsverlegenheid te zien.

GPW-ers worden dus breder opgeleid dan alleen voor een functie in het pastoraat of de geestelijke verzorging. En GPW-ers worden niet alleen interventionistisch opgeleid, maar tevens met oog voor de (potentiele) aanwezigheid van de on-mogelijkheid tot verandering, troost of nabijheid.

De competenties van de GPW-er

Vanuit het werkveld werden een aantal competenties aangemerkt als algemeen geldend voor de beroepsuitoefening.

Het gaat dan om:

- verband leggen tussen religieuze tradities van zichzelf en van anderen en de actualiteit
- maatschappelijke en culturele processen interpreteren en duiden
- ethisch verantwoord en integer handelen
- contactueel en communicatief handelen
- mensen ondersteunen en inspireren
- bijeenkomsten voorbereiden en leiden
- educatieve processen entameren en begeleiden
- delegeren en zelfstandigheid bevorderen
- gestructureerd en doelgericht handelen
- professioneel en oplossingsgericht handelen

Deze generieke competenties zijn verbonden met de drie taakgebieden ‘uitvoering’, ‘organisatie’, ‘professionalisering’:

- 1) Religieus-agogisch ondersteunen van mensen, groepen of samenleving
- 2) Werken in of vanuit een gemeenschap, instelling of onderneming
- 3) Werken aan de eigen spiritualiteit en professionaliteit en aan die van de beroepsgroep

In het vervolg wil ik nu stilstaan bij een aantal opleidingscompetenties die naar mijn idee nadrukkelijk naar voren komen in de geestelijke verzorging: de hermeneutische competentie, de pastorale en liturgische competentie en de persoonlijke-spirituele competentie. In het studiemateriaal zijn alle competenties en daarbij behorende indicatoren te lezen.

Van centraal belang in het gesprek met een mens die in een bijzondere omstandigheid verkeert is het vermogen om de mens nabij te zijn, te ondersteunen en zo mogelijk verder te helpen bij de zinvragen en soms existentiële nood waarmee de mens geconfronteerd wordt.

Deze nabijheid vereist empathisch vermogen: je kunnen verplaatsen in de ander en als het ware door de ogen van de ander kijken naar de situatie, denken vanuit het referentiekader van de ander, voelen vanuit de gevoelssituatie van de ander, de angst of nood begrijpen vanuit het mens-zijn in tijd en plaats, hier en nu, toen en daar, straks en dan.

In het sociaal werk wordt empathisch vermogen wel omschreven als: maximale nabijheid met behoud van distantie. Je gaat niet 'op' in de ander, maar blijft jezelf, ook in het verplaatsen in en kijken 'alsof' je de ander bent.

Deze empathie richt zich op de ander, maar tevens op de bronnen van zingeving van de ander. In de hermeneutische beweging wordt dan samen met de ander gezocht naar begrijpen van de openingen en sluitingen die in die bronnen verborgen liggen, het begrijpen dat de pastorant / client zelf daarvan heeft, het begrijpen dat de pastor daarvan heeft, het begrijpen dat zich in het gesprek ontwikkelen kan.

Het gaat hierbij om een dubbele en open hermeneutiek: een interpretatie van een reeds geïnterpreteerde werkelijkheid, zonder dat de nieuwe interpretatie nieuwe interpretaties onmogelijk maakt.

Het criterium daarbij is dan vanuit de pastorale competentie gezien of de pastorant / cliënt zich daardoor ondersteund weet in het omgaan met de eigen vragen. Het werkwoord 'ondersteunen' betekent naar mijn indruk een positie-verandering tussen pastor en pastorant ten opzichte van de hermeneutische competentie. Waar in de hermeneuse nog sprake kan zijn van een *gezamenlijk* zoeken, is in de pastorale competentie de relatie die van *een helper en een geholpene* geworden, er is enige vorm van ongelijkheid ingekomen.

Nog verder gaat dit in de liturgische competentie. Daar gaat het om 'gestalte geven', 'voor gaan'. De pastor / geestelijk verzorger is daarin openlijk en nadrukkelijk in positie van de *leider* en de pastorant / client in de positie van *geleide*, degene die volgt terwijl hij zelfs niet precies vooraf weet waar de weg naar toe zal gaan, wat de volgende stappen in de liturgie zullen inhouden.

Deze positieverandering kan plaatsvinden met lagere tussenpozen in de tijd, maar kan ook snel voltrekken of afwisselend plaatsvinden in een gesprek, zeker wanneer er ernstige zaken aan de orde zijn als komend overlijden of confrontatie met een onverwachte blijvende invaliditeit, crises tussen mensen, onafgewerkte zaken die in de confrontatie met ziekte in alle hevigheid naar voren komen.

Om deze positieverandering mogelijk te maken en betrokken te houden op de situatie van de mens die voor ons is, is kennis over, inzicht in en hanteren van de eigen persoon en de eigen spiritualiteit een conditio sine qua non.

In de opleidingscompetenties wordt dit verwoord als:

Het vermogen om vanuit de eigen spiritualiteit of de spiritualiteit die hij zich heeft eigengemaakt vanuit de religieuze gemeenschap en/of organisatie die hij vertegenwoordigt te reflecteren op attitude, identiteit en handelen in beroepssituaties en om zich persoonlijk en professioneel te ontwikkelen. (PmD, 2006: 11, 12; 2010: 21)

Als indicatoren worden daarvoor onder andere genoemd:

- Reflecteert op de religieuze traditie van de stroming of organisatie die hij vertegenwoordigt, bijbehorende geschriften, gebruiken en symbolen en weet die op waarde te schatten

- Geeft persoonlijk gestalte aan zijn identiteit, is daarin evenwichtig en handelt op een authentieke, integere en ethisch verantwoorde wijze
- Reflecteert op de eigen religieuze en spirituele ontwikkeling
- Toont relativiseringsvermogen en kent zijn grenzen

Ik heb de indruk dat dit overeenkomt met wat in de Beroepsstandaard omschreven wordt als ‘tweede reflectie’: “... dat hij/zij de eigen vooronderstellingen en uitgangspunten onderkent” (VGVZ-Cahier 2: 14)

In hoeverre worden de competenties waargemaakt

De grote vraag is nu natuurlijk in hoeverre de hierboven beschreven competenties ook worden waargemaakt in de opleiding. Anders gezegd: wat kan een cliënt of instelling of de VGVZ verwachten aan te treffen bij een bachelor-afgestudeerde GPW-er?

Een wat formeel antwoord is: de opleiding is geaccrediteerd, waarmee is bevestigd dat de competenties door de afgestudeerden worden behaald. De controle is gedaan, u kunt er op vertrouwen.

Toch is hier meer over te zeggen en wel vanuit twee gezichtspunten: wat is eigenlijk een competentie en wie zijn die afgestudeerden?

In het HBO is de afgelopen jaren veel werk gemaakt van de invoering van het zogenaamde competentieren las oplossing voor het probleem dat afgestudeerden wel allerlei zaken wisten in theorie, maar in de praktijk nogal wat tijd nodig hadden om ‘het vak’ te leren. De kloof tussen opleiding en beroepsuitoefening werd als te groot ervaren, werkgevers hadden behoefte aan mensen die zij direct uit de schoolbanken konden inzetten zonder intensieve training-on-the-job.

Hoewel er een boekenkast aan literatuur is over wat precies competenties zijn en wat competentieren is en hoe dit moet worden vormgegeven, denk ik dat de kern van het competentiedenken als volgt kan worden weergegeven:

een competentie is het vermogen om passend te handelen binnen een specifieke tijd en plaats in een specifieke taak.

Het gaat om een ‘vermogen’, iets waartoe je bent uitgerust met waarden, kennis, vaardigheden en attitudes. Het gaat om ‘handelen’, iets bewust doen, niet slechts om ‘gedrag’ hoezeer er aan een competentie ook een gedragscomponent zit. Het gaat om ‘passend’ handelen, afstemming op de situatie en taak op zo’n wijze dat ook de ontvanger van het handelen dit als ‘goed handelen’ aanmerkt. Het gaat om een specifieke tijd, plaats en taak: iemand kan pastoraal nog zo goed zijn bij echtpaarconflicten, dat is echter geen garantie dat die persoon ook pastoraal competent kan handelen bij een overlijden.

Een beroepscompetentie bestaat uit een samenstel van kennis, vaardigheden, attitudes en waarden die verbonden zijn met de beroepsuitoefening. Zo zitten in de opleiding trainingen in gespreksvaardigheden, groepsdynamica, presenteren. Zo wordt er aandacht besteed aan de eigen leerstijl van studenten, aan samenwerken en feedback geven en ontvangen, aan reflecteren op de eigen persoon en (religieuze) socialisatie. Er wordt aandacht gegeven aan de

ontwikkeling van attitudes als respect, niet-veroordelend optreden, bewogenheid, openheid en oprechtheid, moed om ‘spannende dingen’ te zeggen. Er wordt kennis overgedragen van systematische theologie, praktische theologie, sociale wetenschappen.

Er is op landelijk niveau overleg over de vorming van een Body of Values, Knowledge, Attitudes and Skills, zeg maar een kennisbasis. Mogelijk zal er in navolging van de beweging bij de lerarenopleidingen een vorm van centrale toetsing komen om de borging van het niveau van afstuderen nog extra te garanderen (Behandeling Tweede Kamer vragen over het verstrekken van diploma’s aan langstudeerders door Hogeschool InHolland, 2010).

Bovenstaande bedoeld aan te geven dat er een basis aan competenties aanwezig is bij iedere afgestudeerde. Daar, zoals hierboven al beschreven, in de HBO-bachelor-opleidingen praktijkervaring een belangrijk element is van de opleiding, hebben de afgestudeerden die competenties ook deels in de praktijk verder ontwikkeld. En wel met een omvang van ongeveer 60 EC, anders gezegd: de HBO-bachelor heeft al (bijna) een jaar praktijkervaring opgedaan.

Maar tegelijkertijd is de afgestudeerde een ‘beginnend beroepsbeoefenaar’ volgens de eisen van het opleidingsprofiel. Er moet nog veel ervaring worden opgedaan, veel worden geleerd tijdens het werk. De competenties gericht op ‘leren’ en ‘onderzoeken’ zijn daarom zo belangrijk.

En dan nog iets voor ‘wie’ die afgestudeerden zijn, ook al zijn ze allemaal ‘beginnend beroepsbeoefenaar’.

Studenten aan het HBO zijn in twee groepen in te delen: voltijd en deeltijdstudenten.

Voltijdstudenten beginnen veelal vrij snel na de afronding van HAVO of VWO aan de opleiding. Ze zijn dan nog relatief jong, zo’n 18 – 21 jaar bij de start van de opleiding. Het zijn vaak enthousiaste mensen met interesse in mensen en religie en een grote drive om te helpen en te verkondigen. Ze staan actueel in de cultuur en zijn energiek. Tegelijk zijn ze als mens nog volop in ontwikkeling en velen hebben nog weinig existentiële ervaringen gehad of diepere zingevingscrisis ondervonden. In de opleiding staan we voor de taak hen te helpen hun ontwikkeling in een versneld tempo te doorlopen om een goede beroepspersoon te worden. En om hen te helpen ‘kiezen uit de veelheid’ aan opties die in tijd – plaats – persoon voorhanden zijn.

Deeltijdstudenten beginnen meestal op oudere leeftijd aan de studie. Een aantal heeft al een carrière achter de rug, ervaring in allerlei (kerkelijk) vrijwilligerswerk en ervaring met mens-zijn en religie en de daarin optredende uitdagingen en spanningen. Ze hebben vaak al allerlei existentiële ervaringen opgedaan, sommigen hebben een eigen religieuze crisis doorgemaakt. Als persoon zijn ze meer uitgekristalliseerd. Er is wat meer distantie ten opzichte van de cultuur en wat reflexiviteit ingetreden. In de opleiding staan we dan voor de vraag hoe hen te helpen de eigen ontwikkeling te begrijpen en daarmee te openen voor nieuwe en andere ontwikkelingen. Hen te helpen ‘ruimte te maken voor de veelheid’ aan opties zonder daarbij zichzelf te ontkennen.

In meer algemene zin gesproken kan een afgestudeerde voltijder daardoor andere zaken aan dan een afgestudeerde deeltijder. Niet omdat ze andere competenties hebben aangereikt gekregen, maar omdat het benutten van die competenties ook altijd een zaak is van het inzetten van de eigen persoon en ervaring als instrument in het beroep.

Dat betekent dat sommige voltijd-afgestudeerden misschien eerst nog andere ervaringen moeten opdoen voor ze een functie als geestelijk verzorger kunnen vervullen, maar omgekeerd ook dat sommige deeltijd-afgestudeerden eerst nog verder zich moeten openen voor zij in dit veld actief kunnen worden.

Andersom hebben voltijd-afgestudeerden nog een grote openheid en een groot vermogen zich te verplaatsen in geheel nieuwe situaties, wat soms tot verrassend sterke pastorale kwaliteiten kan bijdragen. En deeltijd-afgestudeerden zijn vaak heel bekwaam om in lastige situaties te handelen op basis van de levens- en beroepservaring die zij elders hebben opgedaan.

De competenties worden in algemene zin zeker waargemaakt, zijn in de praktijk ook al geoefend en verder ontwikkeld, maar vergen voor specifieke functies op persoonlijk niveau soms aanvullend leren. Helemaal aan de wensen van werkgevers ten aanzien van directe inzetbaarheid is nooit te voldoen, maar door het competentiegericht leren is er in ieder geval een goede basis gelegd om direct aan de slag te kunnen en snel verder te ontwikkelen.

Overigens geldt veel van wat nu gezegd is ook voor afgestudeerden van universitaire opleidingen op bachelor- of master-niveau. Ook daar is aanvullend leren nodig.

De HBO-bachelor GPW en de VGVZ

Ter afsluiting dan nog wat over de relatie tussen de HBO-bachelor GPW als geestelijk verzorger en de VGVZ als beroepsvereniging en kwaliteitsborgende instantie.

Ik vermoed dat de inbreng van HBO-bachelors in de praktijk van de theologische beroepen in de komende jaren zal toenemen. Binnen de PKN is de laatste jaren hun positie verstevigd, binnen de Rooms-katholieke kerk kunnen zij een kerkelijk baccalaureaat behalen en zijn ze daarmee aan te stellen binnen parochies, binnen de evangelische gemeenten worden zij nu al vaak voorganger, binnen de kleine gereformeerde kerken zie je meer ruimte voor functies en enige ruimte voor toelating tot het ambt van predikant ontstaan.

Daarnaast worden sommigen ook al aangesteld als geestelijk verzorger in instellingen.

In Nederland raakt het onderscheid in graden minder duidelijk aanwezig.

De kwaliteitsborging van het HBO is formeel geregeld via het systeem van accreditatie. Het opstellen van beroepsprofielen vindt plaats in een proces waarbij het werkveld nauw betrokken is.

De inhoud van de competenties is van dien aard dat het vermogen tot het verlenen van geestelijke bijstand, zeker waar het gaat om de zo belangrijke tweede reflectie, voldoende aangeboden wordt in de opleidingen en geoefend in de praktijk.

Dit alles rechtvaardigt naar mijn idee de beweging om als VGVZ en HBO-opleidingen met elkaar in gesprek te gaan over de voorwaarden waaronder en de wijze waarop HBO-bachelor GPW-afgestudeerden lid kunnen worden van de VGVZ en ingeschreven in het register.

Ik zie de taak van de VGVZ als centraal in de borging van de kwaliteit van de geestelijke verzorging. Tegelijk zie ik ontwikkelingen in de opleidingen en het werkveld die actie vergen, ook van de VGVZ.

Toelating van HBO-bachelor GPW-ers als 'junior-lid' zou een mogelijkheid zijn, eventueel middels een traject van aanvullende scholing dat door de opleidingen en de VGVZ kan worden ontworpen. Zo'n traject kan dan voor de huidige studenten in de vorm van een minor-programma of uitstroomprofiel in de opleidingen worden ingebouwd, zodat de aanvullende scholing na verloop van tijd kan stoppen.

Tevens kunnen de hogescholen in samenwerking met de universiteiten en de VGVZ zoeken naar vormen van nascholing waarbij de bachelor-afgestudeerden van beide instituten toegerust worden om te gelegener tijd zich van junior tot senior te ontwikkelen.

In de tussentijd mag ik namens de hogescholen en het brancheoverleg uitnodigen om in ieder geval aan dit brancheoverleg te gaan deelnemen, als is het maar in de positie van waarnemer.

Afsluiting

Ik sluit af met een korte verantwoording waarom ik dit verhaal heb opgebouwd zoals ik het heb gedaan.

Een van mijn catechisanten heeft op enig moment in zijn leven een ernstige crisis doorgemaakt in zijn relatie met God, zijn toenmalige partner, zijn ouders en zichzelf. Toen hij weer wat uit de crisis was gekomen heeft hij aan de bovenkant van zijn rug het woord 'veritas' laten tatoeëren. Want, zei hij, ik wil proberen nooit meer iets te zeggen of te doen waar ik niet zelf achter sta en ik wil me daarop door anderen laten aanspreken.

Ik had deze catechisant voor ogen toen ik met uw secretaris overlegde over wat ik zou gaan vertellen. Ik heb toen voorgesteld om slechts dat te vertellen wat controleerbaar kon zijn aan de hand van voor iedereen toegankelijke stukken. Dus niet een verhaal te maken dat vooral voor de verkoop bedoeld is of als alleen maar strategische positionering dient.

Zo heb ik mijn verhaal ook gemaakt. Dat heeft tot gevolg dat het wat minder een spannend verhaal is en wat meer een beetje feitelijk en saai verhaal is. Het voordeel is dat u alles wat ik beweerd heb kunt nagaan. Een voordeel voor u omdat u dan nog veel meer interessante dingen zult tegenkomen dan ik hier betoogd heb. Een voordeel voor mij omdat ik niet bang hoef te zijn dat u ergens een document tegenkomt dat ik liever in een diepe la had laten liggen.

Voor nu een voordeel omdat ik hoop dat we, na het referaat van prof. Denaux, met elkaar in gesprek kunnen over de wegging van wat voorhanden.

Zwolle, 11 november 2010.

Henk Geertsema.